

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Școala doctorală interdisciplinară

Domeniul de doctorat: TEOLOGIE

REZUMAT

TEZĂ DE DOCTORAT

**Publicistica bisericească din Germania și România sub
regimul comunist (1945-1989). O analiză comparată.
Context istoric, cadru tematic, libertăți și îngrădiri**

**Conducător științific:
Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Chifăr**

**Doctorand:
Alexandru-Dragoș Dădîrlat**

**Sibiu
2018**

Cuprinsul tezei de doctorat

1. INTRODUCERE EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

- 1.1. TEMA** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 1.2. SCOPUL ȘI METODA** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 1.3. STRUCTURA** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 1.4. STADIUL CERCETĂRII** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

2. COMUNISMUL ÎN ROMÂNIA - CADRE GENERALE EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

- 2.1. COMUNISMUL ÎN ROMÂNIA ÎNAINTE DE 1945** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 2.2. SFÂRȘITUL RĂZBOIULUI ȘI PRELUAREA PUTERII DE CĂTRE COMUNIȘTI** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 2.3. GUVERNAREA PETRU GROZA** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 2.4. ROMÂNIA ÎN PERIOADA GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ (1952-1965)** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 2.5. ROMÂNIA ÎN PERIOADA NICOLAE CEAUȘESCU (1965-1989)** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 2.6. CENZURA ȘI POLITICILE CULTURALE ÎN ROMÂNIA SUB REGIMUL COMUNIST** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

3. COMUNISMUL ÎN GERMANIA DE EST - CADRE GENERALE EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

- 3.1. ZONA DE OCUPAȚIE SOVIETICĂ (1945-1949)** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 3.2. ÎNTEMEIEREA REPUBLICII DEMOCRATE GERMANE (RDG) ȘI „CONSTRUIREA SOCIALISMULUI” (1949-1961)** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 3.3. CONSOLIDAREA REPUBLICII EST-GERMANE (1961-1970)** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 3.4. STABILITATE ȘI CRIZĂ ÎN PERIOADA 1971-1980** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 3.5. PERIOADA 1981-1990** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

4. BISERICA ÎN ROMÂNIA ÎN PERIOADA COMUNISTĂ – CADRE GENERALE EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

5. BISERICA ÎN GERMANIA DE EST ÎN PERIOADA COMUNISTĂ – CADRE GENERALE EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

6. PUBLICISTICA BISERICESCĂ ORTODOXĂ ÎN ROMÂNIA ÎN PERIOADA COMUNISTĂ EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

- 6.1. REVISTA *BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ* DUPĂ 1945** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.2. PUBLICAȚIILE *REVISTA TEOLOGICĂ ȘI MITROPOLIA ARDEALULUI* DUPĂ 1945** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.3. REVISTA *GLASUL BISERICII* DUPĂ 1945** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.4. REVISTA *ALTARUL BANATULUI ȘI REVISTA MITROPOLIA BANATULUI* DUPĂ 1945** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.5. REVISTA *MITROPOLIA OLTENIEI*** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.6. REVISTA *MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI SUCEVEI* DUPĂ 1945** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.7. REVISTA *STUDII TEOLOGICE* DUPĂ 1945** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.8. REVISTA *ORTODOXIA*** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.9. ALTE PERIODICE ORTODOXE BISERICEȘTI** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 6.10. LITERATURA TEOLOGICĂ ȘI BISERICESCĂ ORTODOXĂ, ÎN PERIOADA 1945-1989** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

7. PUBLICISTICA BISERICESCĂ EVANGHELICĂ ÎN GERMANIA DE EST ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

- 7.1. EVANGELISCHE VERLAGSANSTALT BERLIN** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 7.2. REVISTA *ZEICHEN DER ZEIT*** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 7.3. DIVERSIFICAREA PUBLICAȚIILOR BISERICEȘTI** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

8. PUBLICISTICA ROMANO-CATOLICĂ ÎN GERMANIA DE EST ÎN PERIOADA COMUNISTĂ EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

- 8.1. PUBLICISTICA ROMANO-CATOLICĂ DUPĂ 1945 – CADRE GENERALE** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.2. TIPOGRAFIA ȘI EDITURA F. W. CORDIER DIN EICHSFELD** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.3. EFORTURILE PENTRU ÎNFIINȚAREA EDITURII ST. BENNO** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.4. BISERICA CATOLICĂ ȘI RADIODIFUZIUNEA EST-GERMANĂ, DUPĂ 1945** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.5. ACORDAREA LICENȚEI PENTRU EDITURA ST. BENNO** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.6. FOAIA CATOLICĂ BISERICESCĂ *TAG DES HERRN*** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.7. FOAIA BISERICESCĂ *KIRCHLICHES AMTSBLATT DER ORDINARIATE UND BISCHÖFLICHEN ÄMTER*** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.8. SCURTA APARIȚIE A PUBLICAȚIEI *CHRISTOPHORUS*, REVISTA CATOLICĂ DE TINERET** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.9. REVISTA *St. HEDWIGSBLATT* A DIOCEZEI BERLIN** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.10. PREZENȚA CATOLICĂ ÎN PROGRAMUL RADIODIFUZIUNII EST-GERMANE DUPĂ 1949** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
- 8.11. REVISTA *BEGEGNUNG* – EXPRESIE A NOII POLITICI BISERICEȘTI DE STAT DIN RDG** EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

9. ANALIZĂ DE CONȚINUT: REVISTA *ZEICHEN DER ZEIT* ȘI REVISTA *ORTODOXIA*, ÎN INTERVALUL 1980-1989

EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

9.1. OBIECTIVELE ANALIZEI ȘI EȘANTIONUL ANALIZAT	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
9.2. ANALIZĂ DE CONȚINUT: REVISTA <i>ZEICHEN DER ZEIT</i>	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
9.2.1. TEMA <i>ECUMENISMULUI</i> , REFLECTATĂ ÎN PAGINILE REVISTEI <i>ZEICHEN DER ZEIT</i>	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
9.2.1.1. Rezultate cantitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.1.2. Rezultate calitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.1.2.1. Subtema 1: Cronică a diferitelor întâlniri organizate de către forurile ecumenice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.1.2.2. Subtema 2: Analiza unor aspecte ce țin de activitatea forurilor ecumenice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.1.2.3. Subtema 3: Documente oficiale prezentate în cadrul întâlnirilor forurilor ecumenice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.1.2.4. Subtema 4: Teologie ecumenică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.1.2.5. Alte materiale din spectrul tematic al ecumenismului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.2. TEMA <i>SOCIALISMULUI</i> , REFLECTATĂ ÎN PAGINILE REVISTEI <i>ZEICHEN DER ZEIT</i>	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
9.2.2.1. Rezultate cantitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.2.2. Rezultate calitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.2.2.1. Subtema 1: Biserică și stat în RDG	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.2.2.2. Subtema 2: Biserica și principiile agendei socialiste	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.2.2.3. Subtema 3: Creștinism și marxism	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.2.2.4. Subtema 4: Alte materiale din spectrul tematic al socialismului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.3. TEMA <i>PĂCII ȘI DEZARMĂRII</i> , REFLECTATĂ ÎN PAGINILE REVISTEI <i>ZEICHEN DER ZEIT</i>	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
9.2.3.1. Rezultate cantitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.2.3.2. Rezultate calitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3. ANALIZĂ DE CONȚINUT: REVISTA <i>ORTODOXIA</i>	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
9.3.1. TEMA <i>ECUMENISMULUI</i> , REFLECTATĂ ÎN PAGINILE REVISTEI <i>ORTODOXIA</i>	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
9.3.1.1. Rezultate cantitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.1.2. Rezultate calitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.1.2.1. Subtema 1: Cronică a diferitelor întâlniri organizate de către forurile ecumenice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.1.2.2. Subtema 2: Analiza unor aspecte ce țin de activitatea forurilor ecumenice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.1.2.3. Subtema 3: Documente oficiale prezentate în cadrul întâlnirilor forurilor ecumenice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.1.2.4. Subtema 4: Teologie ecumenică	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.1.2.5. Alte materiale din spectrul tematic al ecumenismului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.2. TEMA <i>SOCIALISMULUI</i> , REFLECTATĂ ÎN PAGINILE REVISTEI <i>ORTODOXIA</i>	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
9.3.2.1. Rezultate cantitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.2.2. Rezultate calitative	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
9.3.2.2.1. Subtema 1: Biserică și stat în Republica Socialistă România	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

- 9.3.2.2.2. Subtema 2: Biserica și principiile agendei socialiste **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**
- 9.3.2.2.3. Subtema 3: Creștinism și marxism **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**
- 9.3.2.2.4. Subtema 4: Alte materiale din spectrul temei socialismului **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**
- 9.3.3. TEMA *PĂCII ȘI DEZARMĂRII*, REFLECTATĂ ÎN PAGINILE REVISTEI *ORTODOXIA* **EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.**
- 9.3.3.1. Rezultate cantitative **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**
- 9.3.3.2. Rezultate calitative **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**
- 9.4. O PERSPECTIVĂ COMPARATĂ ASUPRA REZULTATELOR ANALIZEI DE CONȚINUT **EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.**
- 9.4.1. TEMA ECUMENISMULUI **EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.**
- 9.4.2. TEMA SOCIALISMULUI **EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.**
- 9.4.3. TEMA PĂCII ȘI DEZARMĂRII **EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.**

10. CONCLUZII EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

BIBLIOGRAFIE EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

CURRICULUM VITAE EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

LISTA DE PUBLICATII EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

DECLARATIE EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.

Cuvinte cheie:

Publicistica bisericească, presa bisericească, Biserica Ortodoxă Română, perioada comunistă, Biserica Evanghelică din Republica Democrată Germană, Biserica Romano-Catolică din Republica Democrată Germană, analiză de conținut, periodice bisericești

Introducere

Vocația misionară reprezintă, pentru Biserică, o realitate ontologică. *Chemarea*, apoi *ucenicia*, și, în final, *trimiterea la apostolat* sunt trei borne ale aceluiași parcurs: viața în Iisus Hristos. Privită atât ca realitate subiectivă, a fiecărui creștin renăscut prin apa Botezului, în numele Sfintei Treimi, cât și ca realitate comunitară, de mlădițe, de trup tainic al Mântuitorului, viața creștină, în lumina Scripturii și în spiritul Tradiției, presupune păstrarea mereu în stare activă a celor trei dimensiuni enumerate mai sus. Astfel chemarea presupune ucenicie, iar ucenicia presupune apostolat, vestire, misiune. Programul deschis de Fiul lui Dumnezeu prin Înviere, și anume metamorfozarea lumii și recuplarea ei la axa inițială, aceea de a fi un templu al lui Dumnezeu, în care Dumnezeu să fie mereu prezent, iar oamenii să fie un popor de preoți, acest program a fost vestit, vreme de două mii de ani, conturând lumea și modelând-o în ceea ce cunoaștem astăzi.

Comunismul s-a prezentat pe sine drept o nouă civilizație, superioară civilizației capitaliste, pe care avea să o nege vehement. Perspectiva comunistă avea pretenția de a fi întruchiparea umanismului absolut, singura dintre toate care va putea naște o societate în care distincțiile pe bază de clasă să dispară. „Comunismul a fost o concepție utopică, înrădăcinată în visul suprimării, cu orice preț, a proprietății private și a construirii unui univers al egalității totale”.¹ De altfel, orice tip de totalitarism, indiferent de morfologia lui sau de contextul care i-a facilitat apariția, se axează pe negarea drepturilor umane în așa fel încât surclasează individul acelei entități colective augmentate, care este partidul-stat. Un regim totalitar oferă spectacolul unui nou tip de dominare, ce presupune preluarea controlului asupra economiei, politicii și societății, în general, precum și clădirea unor modele mentale specifice la care indivizii sunt poftiți să adere, de bunăvoie sau silit.

¹ COMISIA PREZIDENȚIALĂ PENTRU ANALIZA DICTATURII COMUNISTE DIN ROMÂNIA, *Raport final*, ed. Humanitas, București, 2007, p. 23.

„În universul totalitar, tot ce nu este interzis este obligatoriu. Inclusiv datoria oamenilor de a fi fericiți în pofida condițiilor degradante la care îi condamnă sistemul“.² Aleksander Wat afirma, în lucrarea sa *My Century*, că „stalinismul înseamnă uciderea omului lăuntric. Și indiferent de ceea ce zic sofștiții, indiferent de ce minciuni spun intelectualii comuniști, totul derivă din asta. Omul lăuntric trebuie să fie ucis pentru ca Decalogul comunist să fie implantat în suflet“.³

Apariția comunismului este legată esențialmente de modernitate, fiind produsul curentelor de emancipare socială și politică ale secolului al XIX-lea. Nașterea și cristalizarea ideilor comuniste se cuvin a fi citite în cheia unei dezamăgiri a dezideratului revoluționar ce a debutat cu Revoluția franceză, la 1789, ce întârzia să prindă rădăcini în multe zone și straturi sociale, acolo unde ar fi fost așteptată. Pentru a înțelege cu adevărat comunismul nu putem trece cu vederea epoca în care acest curent s-a conturat și fondul social dominat de inegalități severe ale lumii capitaliste din Europa secolului al XIX-lea. Mișcarea socialistă, în sânul căreia au crescut comuniștii a fost treptat polarizată în așa măsură, încât comunismul a devenit, în decursul a câtorva decenii de dispută internă, un curent ce simpatiza mai degrabă cu răsturnarea violentă și bruscă a ordinii burgheze, în timp ce socialiștii clasici încă mai mizau pe destinul demersului democratic.

Într-o altă ordine a ideilor, publicistica bisericească reprezintă, în diversele ei forme, materializarea, în sfera mediatică, a vocației misionare a Bisericii. Indiferent de epocă, actul publicistic de factură bisericească trebuie să răspundă exigențelor „trimiterii” la apostolat, în spiritul Cincizecimii, cu o responsabilitate maximă. În cadrul concluziilor simpozionului dedicat presei bisericești, organizat la Cluj-Napoca în luna mai 1994, este specificat faptul că „prin tematica pe care o abordează, de la explicarea vieții Bisericii, în ansamblul ei, până la lecturile teologice făcute temelor de mare actualitate, presa bisericească este datoră să îndeplinească o funcție formativă. Din acest punct de vedere, ea trebuie să devină un activ factor catehetic și misionar”.⁴

² IBIDEM, p. 24.

³ Vladimir TISMĂNEANU, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, ed. Polirom, Iași, 2005, p. 61.

⁴ Aceste concluzii au fost publicate în materialul lui Radu PREDĂ, „Antena Bisericii. Presa bisericească între propovăduire și imagine”, în Irina VAINOVSKI-MIHAI (ed.), *Pentru o democrație a valorilor: strategii de comunicare religioasă într-o societate pluralistă. Seminar internațional organizat de Colegiul Noua Europă, București 30 noiembrie – 1 decembrie 2001*, Institutul Ludwig Boltzmann pentru Studiul Problematicii Religioase a Integrării Europene și Colegiul Noua Europă, București, 2002, p. 89-90.

În discursul său ținut la 6 iulie 1974, la Bielefeld-Brackwede, Robert Geisendörfer, pionierul publicisticii evanghelice din spațiul vest-german de după cel de-al doilea război mondial, avea să sublinieze necesitatea acestui tip de publicistică, mai cu seamă în acea epocă de transformări sociale și de tensiuni politice. Citându-l pe Gerhard Stoll, Geisendörfer remarcă pericolul ca Biserica să nu mai poată fi în măsură să participe la discursul cotidian al societății și să devină, astfel, o Biserică fără de voce. În opinia sa, publicistica bisericească se cuvine a fi percepută ca stând în rând cu diaconia și misiunea, cele două dimensiuni consacrate în Biserică din timpuri străvechi, cu rolul ei bine definit, nu doar ca hobby sau ca un lucru opțional, marginal sau chiar dispensabil. Întrebându-se de ce este publicistica bisericească este atât de necesară, Geisendörfer introduce în discursul său noțiunea de „libertate” (*Freiheit*) și pe cea de „reprezentativitate” (*Stellvertretung*).⁵

Înțelegând în contextul teologiei libertății, ce prindea noi contururi în epocă, noțiunea de *libertate* la care face apel Geisendörfer privește libertatea de tip creștin, fundamentată pe eliberarea adusă de Iisus Hristos, prin lucrarea Sa mântuitoare. Însă, în opinia sa, această libertate nu poate fi concepută fără libertatea de expresie, iar Biserica trebuie să fie mediul de comunicare prin excelență, cea care face din oameni izolați, frați, și cea care îi ajută să vorbească pe cei fără de voce. În acest sens, publicistica evanghelică (și, prin extensie, publicistica bisericească și creștină, în general) reprezintă un *mijloc al libertății*.⁶

Celălalt concept introdus de către Robert Geisendörfer în discursul său este cel de *reprezentativitate*. Astfel, Biserica dispune de posibilitatea de a lucra în folosul semenilor: în folosul celor slabi, celor izolați, celor fără de putere. „Publicistica evanghelică ar putea fi un loc pentru acele informații și opinii care nu ar avea nicio șansă să fie publicate în altă parte”. Acest tip de publicistică poate facilita contactul dintre Biserică și lume, oferind informații și orientare în ceea ce privește Biserica. De asemenea, poate facilita contactul Bisericii cu ea însăși, creând cadrul unor discuții deschise, uneori inclusiv cu tentă critică. Și, în final, poate facilita o mai bună percepție a lucrurilor din lume, în cadrul Bisericii, acest lucru însemnând a aduce la cunoștința Bisericii informațiile de interes din lume.⁷

⁵ Robert GEISENDÖRFER, *Für die Freiheit der Publizistik*, Kreuz Verlag, Stuttgart, 1978, p. 38.

⁶ IBIDEM, p. 39.

⁷ IBIDEM, p. 40.

Revenind înspre țările blocului estic, publicistica în general, și publicistica bisericească în special, reprezintă o realitate sensibilă, într-un sistem totalitar declarat ca ateu, în care ideologia promovată de către Partidul Comunist pătrunde în școală, la locul de muncă și în spațiul public. Dacă publicistica laică are să ia, cu timpul, în mare măsură, chipul și asemănarea puterii dominante, ghidată de liniile ideologice ale partidului unic, publicistica bisericească din țările comuniste va îmbrățișa soarta ambivalentă a comunităților ecleziale, aflate în greua misiune de a fi alături de credincioși și fideli adevărului de credință, dar și de a rezista instituțional, într-un sistem politic și social ce nu avea să ezite să-și arate ostilitatea și dispoziția permanentă de instrumentalizare.

Supraviețuind războiului și pășind timid în zorii noii societăți postbelice, organele de presă bisericească din România aveau să își aibă existența determinată, într-o măsură semnificativă, de libertatea acordată Bisericii de către factorul politic. Desființate și apoi reînființate pe o structură diferită, urmându-se linia instituțională, periodicele bisericești din Patriarhia Română își vor cristaliza stilul publicistic în funcție de libertățile acordate de instituțiile cenzurii. Partea de buletin oficial va fi secondată de partea teologică, celor două alăturându-se, în proporții diferite, în funcție de perioada de timp, materiale și teme vădit impuse politic. Poziția socială a Bisericii avea să fie redusă la tăcere, în locul ei fiind transmisă poziția socială a noii clase politice dominante.

Publicistica bisericească din Germania de est avea să înfrunte greua așteptate a reînființării, după anii de interdicție din partea regimului nazist. Licențele pentru reparația periodicelor evanghelice sau romano-catolice în Republica Democrată Germană (RDG) aveau să întârzie, pe fondul negocierii rolurilor în societate, între Biserică și aparatul de stat. Odată reînființate, publicațiile bisericești est-germane aveau să aibă și ele un parcurs cu limitări și obstacole. Lupta cu cenzura a devenit, pentru câteva decenii, un *modus vivendi* pentru publicistica bisericească, atât în România, cât și în Germania de est. Referindu-se la situația publicisticii bisericești sub regimul comunist, teologul est-german Jens Bulisch, subliniază faptul că aceasta a reprezentat mereu „un corp străin în peisajul mediatic socialist”, un instrument care, potrivit conducerii comuniste, servea mai degrabă dușmanului de clasă, decât societății socialiste.⁸

⁸ Jens BULISCH, *Evangelische Presse in der DDR. „Die Zeichen der Zeit“ (1947-1990)*, ed. Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, Göttingen, p. 32.

Scopul și metoda

Lucrarea de față își propune, într-o primă instanță, evidențierea cadrelor generale în ceea ce privește situația politică și cea bisericească din cele două spații, Germania de est și România, în perioada 1945-1989. Un al doilea scop al lucrării este acela de a evidenția situația, dar și aspecte din evoluția publicisticii bisericești din aceste două spații, respectiv publicistica bisericească ortodoxă din România și publicistica romano-catolică și cea evanghelică, în Germania de est.

În continuare, lucrarea dorește a cerceta, pe baza unei analize de conținut cantitative și calitative, asupra a două reviste bisericești, din Republica Democrată Germană și din România (revista *Zeichen der Zeit* și revista *Ortodoxia*), urătoarele aspecte:

- modul în care cele două publicații tratează **tema ecumenismului**, în decada 1980-1989;
- modul în care cele două publicații tratează **tema socialismului**, în decada 1980-1989;
- modul în care cele două publicații tratează **tema păcii și dezarmării**, în decada 1980-1989;

Prin identificarea modului în care cele trei mari teme sunt surprinse în materialele celor două reviste, în intervalul de timp menționat, se dorește sesizarea manierei în care cele două publicații, ce apar în țări aparținând blocului estic, și, deci, în spatele „cortinei de fier”, reușesc să se deschidă către exterior, prin tratarea tematicii ecumenice, pe de o parte, iar pe de altă parte, își însușesc teme specifice contextului social și politic din țara în care apar (tema socialismului și tema păcii și dezarmării).

Lucrarea de față nu este una exhaustivă. Alături de scopul său, prezentat mai sus, și de concluziile formulate pe baza cercetării, lucrarea dorește a invita și alți cercetători în demersul studierii publicisticii bisericești din diferite perioade, dar și spre studiul modului în care presa laică tratează anumite teme și subiecte bisericești sau religioase.

Rezumatul părților lucrării

Într-o primă parte, lucrarea de față readuce în lumină aspectele istorice importante ale perioadei regimului comunist în România, pe de o parte, și în Germania de est, de cealaltă parte (perioada 1945-1989). Toate aceste cadre generale privesc atât repere istorice ale comunismului

interbelic din cele două societăți, cât și situația din primele luni de după cel de al doilea război mondial, situația avansării pe scena politică a Partidului Comunist, iar apoi de momentele și perioadele ce alcătuiesc întregul interval de până la căderea zidului Berlinului, respectiv de până la revoluția din decembrie 1989.

Sunt introduse, pe scurt, o serie de aspecte referitoare la mișcarea politică de stânga în spațiul românesc, începând cu secolul al XIX-lea și continuând cu zorii secolului următor, perioada războiului și cu cea postbelică. Sunt subliniate tendințele socialiste de după război, de pe scena politică românească, precum și apariția Partidului Comunist din România ca mișcare impulsionată de forțele politice comuniste de la Moscova, avându-i ca exponenți în România pe Marcel Pauker, Ana Pauker și Lucrețiu Pătrășcanu. De asemenea, este trecut în revistă parcursul interbelic al comuniștilor, cu trecerea acestora în ilegalitate dar și cu dominantele ideologice și cu modul în care încep să se cristalizeze cele câteva tabere importante în Partidul Comunist. Este punctat modul în care aceste tabere încearcă să își consolideze poziția de coordonare a partidului, în anii de dinaintea celui de al doilea război mondial.

Un alt subpunct al primei părți a lucrării are în vedere contextul de după sfârșitul războiului și noile perspective ce se ivesc pentru Partidul Comunist Român. Deși beneficiind de o slabă susținere populară, comuniștii români se vor transforma, într-un ritm alert, în vectori ai intereselor Moscovei în România și, beneficiind de sprijinul Armatei Roșii își consolidează poziția în peisajul politic, trecând pe tușă, fără scrupule, partidele istorice. Sunt evidențiate, în continuare, principalele borne din evoluția situației țării noastre, în raport cu modul în care cel de al doilea război mondial s-a încheiat, insistându-se pe relația României cu țările aliate.

Al treilea subpunct al primei părți insistă pe dominantele guvernării Petru Groza, pe principalele măsuri întreprinse în plan politic și, în general, pe modul cum comuniștii din România și-au organizat ascensiunea. Sunt incluse aici subiecte precum: decretul de reformă agrară din martie 1945, acordul economic dintre România și URSS, semnat la Moscova, și înființarea Sovrom-urilor, relația tensionată dintre Regele Mihai și Petru Groza (greva regală), procesul lui Ion Antonescu, promulgarea legii electorale și alegerile din noiembrie 1946 dar și modul în care comuniștii au acționat pentru a reduce la tăcere celelalte forțe politice din România. De asemenea, sunt evidențiat momentul abdicării Regelui Mihai și proclamarea Republicii Populare Române, dar momentul creării Cominform-ului, debutul acțiunii de înlăturare a lui Lucrețiu Pătrășcanu și ascensiunea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Totodată, este punctat evenimentul adoptării

Constituției din 1948 și, în general, etapele mai importante ale procesului de stalinizare a societății românești (industrializarea forțată, colectivizarea, naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi, dar și epurări politice).

Al patrulea subcapitol privește perioada Gheorghe Gheorghiu-Dej (1952-1965), cu noile lupte din sânul Partidului Comunist și cu epurările de la vârful partidului, și nu numai, dar și cu punctul de cotitură reprezentat de moartea lui Stalin, la 5 martie 1953, și deschiderea unei noi epoci în spațiul blocului estic, odată cu venirea la putere a lui Nikita Hrușciiov. Se insistă asupra relației dintre România și URSS, ce evolua tot mai mult înspre independență și asumarea propriului destin, dar și pe perioada de dezgheț în societatea românească, în preajma anului 1964.

Următorul subcapitol vizează evidențierea dominantelor epocii Nicolae Ceaușescu (1965-1989), cu întregul suflu nou ce se întrezărea din partea tânărului, pe atunci, lider de la București. Pașii de deschidere către Occident s-au oprit, însă, la începutul anilor '70, iar traiectoria politică din România avea să treacă printr-o serie de excese, care în final, vor sfârși în revoluția din decembrie 1989. La finalul primei părți a lucrării, au fost evidențiate aspectele mai semnificative în ceea ce privește politicile culturale în România, sub regimul comunist, în special activitatea cenzurii în alinierea întregii sfere a creației la liniile ideologice impuse de Partidul Comunist.

O a doua parte a lucrării trece în revistă cadrele generale ale perioadei 1945-1989 în Germania de est. Este vorba despre perioada organizării ca Zonă de ocupație sovietică (1945-1949), fiind aduse în atenție politicile sovietice în ceea ce privește Germania de est: ordinul ce permite constituirea partidelor politice și momentele înființării acestora, înființarea organizațiilor de masă, procesul de denazificare și cel al reparațiilor de război, reforma agrară, reforma industrială, reforma sistemului educațional, alegerile locale din toamna anului 1946, adoptarea sistemului economic sovietic, respectiv o economie centralizată planificată. Este subliniată, totodată, relația dintre Germania de est și Germania de vest și etapele separării celor două entități, care a culminat cu crearea Republicii Democrate Germane (RDG), la 7 octombrie 1949.

În continuare sunt prezentate principalele evenimente din perioada 1949-1961 din Germania de est, modul în care comuniștii au condus peisajul politic și primii ani ai noii republici. Sunt subliniate o serie de elemente dominante ale vieții politice din această perioadă: impunerea lui Walter Ulbricht în fruntea Partidului Socialist Unit din Germania, epurările în rândul dizidenților care se abăteau de la direcția impusă de Moscova, instrumentalizarea organizațiilor de masă, ideea „construirii socialismului” ca program de țară, rolul RDG în Consiliul pentru Ajutor

Economic Reciproc – CAER, industrializarea, dar și implementarea Noului curs, după moartea lui Stalin. Subcapitolul intitulat „Consolidarea republicii est-germane (1961-1970)” aduce în atenție evenimentele din Germania de est de după ridicarea zidului din Berlin, ca simbol al separării dintre cele două state germane. În următorul subcapitol este ilustrată situația din perioada anilor '70, dominată ascensiunea lui Erich Honecker în fruntea RDG și de eforturile autorităților de a îmbunătăți condițiile de viață ale cetățenilor. Începând cu anul 1976 se constată o creștere a nemulțumirii populației, în special datorită presiunii politice crescânde față de opoziția regimului comunist. Ultimul subcapitol tratează ultima decadă a statului est-german, caracterizată printr-o criză a sistemului politic, prin creșterea disidenței, dar și prin opoziția liderilor comuniști germani față de politica de deschidere a lui Mihail Gorbaciov. În luna octombrie 1989, în urma unor ample proteste în marile orașe ale RDG, au loc o serie de demisii la vârful partidului, inclusiv a lui Erich Honecker. Căderea subită a zidului separator, dintre Berlinul de est și cel de vest a reprezentat punctul culminant al sfârșitului epocii comuniste germane. După o serie de dezbateri între forțele politice existente, la 3 octombrie 1990 are loc desființarea Republicii Democrate Germane.

Cea de a treia parte a prezentei lucrări prezintă o serie de cadre generale referitoare la Biserica în România, în perioada comunistă. Se urmăresc, cu precădere, aspecte din viața Bisericii Ortodoxe Române, aceasta reprezentând peste 80% din populația țării. Se insistă asupra ingerinței statului în activitatea Bisericii, încercarea autorităților comuniste de a facilita apropierea dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Rusă, asupra noii legislații în materie de culte, din anul 1948, dar și asupra urării pe tronul patriarhal a Patriarhului Justinian Marina. Situația învățământului religios și confesional, dar și naționalizarea proprietăților bisericesti reprezintă puncte de interes în această a treia parte. Acestor momente li se adaugă evenimentul revenirii greco-catolicilor la ortodoxie, în toamna anului 1948, și chestiunea desființării Bisericii Greco-Catolice, precum și perioada de prigoană la adresa clerului și a credincioșilor din România, din partea autorităților comuniste, dar și modelele rezistenței spirituale. Tentativele comunistilor de a reduce cât mai mult la tăcere vocea monahilor, tentative ce au culminat cu decretul 410 din 1959, sunt și acestea luate în atenție și această parte de lucrare. De asemenea, reorganizarea structurii eparhiilor din Patriarhia Română au reprezentat un punct de interes. Peste toate acestea, se remarcă personalitatea remarcabilă a Patriarhului Justinian care, în vremuri deosebit de dificile, a reușit să mențină viața Bisericii vie, chiar dacă limitată doar la spațiul liturgic. Diplomația și tactul de care

a dat dovadă, mai ales în raport cu autoritățile comuniste, fac din Patriarhul Justinian un personaj istoric providențial.

A patra parte a cercetării de față surprinde cadrele generale în ceea ce privește viața bisericească din Germania de est. Este evidențiată poziția Bisericii Evanghelice și a Bisericii Catolice din acest spațiu, poziția antagonică a Bisericii față de linia politică dominantă, modul în care personalități bisericești au ales să se exprime critic față de regim, dar și măsurile coercitive întreprinse de autorități în detrimentul Bisericii.

Cea de a treia parte pătrunde în universul publicisticii bisericești din cele două țări. Este evidențiat efortul păstrării activității publicistice a Bisericii, a organelor de presă bisericească, dar și a unei scriituri cât mai obiective, mai echilibrate și a unei literaturi cât mai satisfăcătoare. Pentru spațiul românesc, cercetarea de față se limitează a studia doar parcursul publicisticii bisericești ortodoxe. O dimensiune ce rămâne de cercetat este cea a publicisticii celorlalte culte din România acelei perioade. De asemenea, pentru spațiul est-german, am inclus în cercetare publicistica evanghelică și publicistica romano-catolică.

A cincea parte a lucrării introduce în peisajul publicisticii bisericești ortodoxe din România, în perioada 1945-1989. Sunt evidențiate principalele publicații bisericești ortodoxe, fiind oferite o serie de detalii privitoare la fiecare în parte. Același lucru a fost realizat, în partea a șasea și a șaptea a cercetării, în ceea ce privește publicistica bisericească evanghelică și catolică din Germania de est. Sunt evidențiate, cu această ocazie, eforturile de reparație a publicațiilor bisericești din Zona de ocupație sovietică, respectiv din Republica Democrată Germană.

Partea a opta reprezintă o analiză de conținut ce are în centru revista est-germană de factură luterană *Zeichen der Zeit* și revista *Ortodoxia*, din mediul ortodox românesc. Este realizată atât o analiză de conținut cantitativă, cât și una calitativă, pe marginea a trei teme, așa cum apar acestea surprinse în cuprinsul materialelor publicate în paginile celor două reviste, în intervalul unui deceniu: 1980-1989. Cele trei teme sunt: tema ecumenismului, tema socialismului și tema păcii și dezarmării. Din prima temă s-au desprins alte cinci subteme: cronică a diferitelor întâlniri organizate de către forurile ecumenice, analiza unor aspecte ce țin de activitatea forurilor ecumenice, documente oficiale prezentate în cadrul întâlnirilor forurilor ecumenice, teologie ecumenică, alte materiale din spectrul economic al ecumenismului. Din tema mare a socialismului s-au desprins patru subteme: Biserica și stat în RDG, Biserica și principiile agendei socialiste, creștinism și marxism, alte materiale din spectrul tematic al socialismului. Rezultatele analizei de

conținut sunt evidențiate în mod comparativ, inclusiv sub formă de grafic. Concluziile prezentei lucrării se vor baza pe rezultatele acestei analize de conținut, înțelese în cheia contextului social, politic și bisericesc de dinainte de 1989.

Concluzii

Cele două spații la care am făcut referire în lucrarea de față, spațiul est-german și, respectiv, spațiul românesc, au avut un destin diferit în foarte multe aspecte. Ceea ce, totuși, le-a unit, în perioada de după cel de al doilea război mondial, a fost acea parte a contextului politic ce a presupus intrarea în „familia” țărilor blocului estic, pe de o parte, iar pe de altă parte, substratul creștin ce avea să intre, după puțină vreme, în conflict, inițial doar ideologic, iar apoi cu valențe extrem de concrete, cu autoritățile comunist. Toate acestea au generat reacții asemănătoare, dar și reacții și evoluții diferite, pe care am încercat să le punctăm în primele capitole ale lucrării.

Una dintre cele mai vizibile evoluții macro pe plan religios în Germania de est a fost cea de *Entchristlichung* (de-creștinare), ce s-a manifestat în decursul celor patru decade, de la sfârșitul războiului și până la căderea zidului Berlinului, prin scăderea drastică a numărului de cetățeni care s-au declarat ca aparținând unei comunități religioase. Dacă la sfârșitul războiului circa 92% dintre locuitori aparțineau unei comunități de credință, în anul 1989 doar circa 30% dintre aceștia se declarau ca fiind membri unei entități religioase. Pe de altă parte, lucrurile au stat diferit în spațiul românesc. La primul recensământ organizat în România, după revoluție, în anul 1992, doar 0,16% dintre persoanele recensate s-au declarat ca fiind ateii sau fără religie.

Aceste date, privite comparativ, ridică cel puțin două întrebări majore: Ce a stat la baza procesului de *de-creștinare* din Germania de est? Ce a făcut ca lucrurile să arate atât de diferit în societatea românească, în ceea ce privește apartenența locuitorilor la o comunitate de credință?

Formularea unor răspunsuri pe deplin mulțumitoare, care să tranșeze aceste interogații, rămâne, în continuare, greu de realizat. Însă, cu siguranță, încercările de a articula o serie de răspunsuri în acest sens, vor ține cont de câteva aspecte: dominantele teologice, spirituale și de practică creștină ale Bisericii Evanghelice, pe de o parte, și ale Bisericii Ortodoxe, de cealaltă parte, diferă, fiecare punând în lucrare într-un mod propriu mesajul Revelației divine. Astfel rezultă moduri diferite de raportare a creștinului, fie el evanghelic sau ortodox, la propria credință

și la realitățile istorice concrete. În ortodoxie, accentul pe dimensiunea liturgică și pe viața spirituală înlesnește, atunci când condițiile exterioare de viață devin neprielnice, o oarecare retragere din socialul nefavorabil și o concentrare pe viața lăuntrică, prin contemplare și rugăciune. Această atitudine oferă posibilitatea unei mai bune păstrări, la nivel personal, familial și chiar comunitar-parohial, a spiritului creștin. De cealaltă parte, accentul pus pe etică, pe responsabilitate și morală socială, provenite dintr-un spirit de ordine juridică, din partea comunităților evanghelice, și mai puțin pe reflexele unei vieți spirituale cu nuanțe ascetice, liturgice, contemplative, se pare că a jucat un rol în ceea ce privește atașamentul oamenilor față de Biserică. Într-o oarecare măsură se poate spune că dimensiunea etică și cea de responsabilitate și morală socială, se regăsea articulată și în discursul Partidului Comunist, așa încât acesta din urmă, dispunând și de elementele puterii, a ajuns să pară în ochii multora dintre est-germani drept un exponent care ar putea facilita oamenilor nevoia de etică, dreptate socială etc. Astfel, mesajul Bisericii cu privire la aceste teme a ajuns să fie covârșit de cel al statului prin măsuri atent întreprinse și prin lucrarea aparatului de propagandă.

Un alt factor ce a facilitat procesul de de-creștinare din RDG l-a reprezentat modelul social de tip urban în care proletariatul reprezenta deja o clasă bine conturată. Raportul dintre urban și rural și dintre industrial și agricol, era, în Germania de est, sesizabil în favoarea urbanului. Or, este de notorietate faptul că depozitarul valorilor spirituale și al practicii creștine l-a reprezentat universul rural. La nivel popular, orașul, și mai cu seamă cel puternic industrializat, a fost, mai degrabă un spațiu al evadării de pe linia tradiționalului, în general, și de pe linia tradiției și practicii creștine, în special. Astfel, putem afirma că gradul ridicat de urbanizare/industrializare, coroborat cu infuzia ideologică a materialismului dialectic, a constituit un mediu propice procesului de de-creștinare din Germania de est.

Atât în Germania de est, cât și în România, autoritățile comuniste, în virtutea doctrinei atee pe care o promovau în mod public, au întreprins o serie de măsuri, majoritatea asemănătoare în cele două țări, de deturnare a sentimentului religios, mai cu seamă în rândul tinerilor. Desființarea învățământului confesional și al educației religioase din școli, bazată pe separarea dintre stat și Biserică, promovată de comuniști, introducerea conceptelor materialismului dialectic în planurile de învățământ, slăbirea rolului părinților, ca factori de educație în procesul educațional, în favoarea statului, toate acestea au condus, în ani, la slăbirea sentimentului de apartenență confesională și la

cultivarea unui indiferentism religios. Grupuri de tineri creștini, precum *Junge Gemeinde*, au fost suspectate de ilegalitate și au avut de întâmpinat șicane din partea autorităților comuniste. De asemenea, introducerea serbărilor cu iz ritual *Jugendweihe* („inițierea tinerilor”),

În ambele țări statul a încercat instrumentalizarea Bisericii printr-o serie de metode specifice. Crearea de structuri ale „preoților democrați”, promovarea de cadre favorabile, trecerea în retragere a celor care ridicau forme de opoziție, toate acestea au fost doar câteva măsuri din arsenalul metodic al autorităților, în ceea ce privește relația cu Biserica. Bisericile majoritare din cele două țări, respectiv Biserica Ortodoxă Română și Biserica Evanghelică din RDG au fost supuse unor presiuni subtile dar de multe ori atroce, acestora nerămânându-le decât o plajă foarte restrânsă de opțiuni. Specificitatea relației dintre Biserică și stat în Germania de est a reprezentat-o, printre altele, învecinarea cu Republica Democrată Germania, stat aflat în „Occident” și, deci, de cealaltă parte a intereselor blocului estic. Comunitățile de credință din RDG au fost mereu suspectate de relații mult prea familiare cu bisericile din Germania de vest, relații care intrau sub incidența securității statului. S-a procedat, astfel, la separarea treptată a Bisericilor evanghelice din est și din vest, atât din punct de vedere logistic, cât și instituțional, prin încurajarea creării Federației bisericilor evanghelice din Republica Democrată Germană (BEK). De asemenea, Biserica Romano-Catolică din RDG a fost privită mereu cu suspiciune sporită, chiar dacă numărul catolicilor reprezenta doar 5% din numărul celor care aparțineau unei comunități creștine. Relațiile dintre comunitățile catolice din Germania de est și Vatican erau atent urmărite și considerate ca potențial primejdioase pentru regimul comunist.

În ceea ce privește situația publicisticii bisericești în cele două țări, respectiv publicistica bisericească ortodoxă în România și publicistica bisericească evanghelică și catolică în Republica Democrată Germană, aceasta a urmat linia relației dintre Biserică și autoritățile de stat. Fie că au trecut printr-un proces relativ lung de licențiere din partea autorităților sovietice de ocupație, fie că au avut de înfruntat motivul lipsei de hârtie de tipar, imputat de aceleași autorități, redacțiile publicațiilor bisericești din Germania de est s-au văzut nevoite să se adapteze restricțiilor impuse pe linie de partid și, mai ales, cenzurii.

În spațiul românesc, revistele bisericești aveau să treacă printr-un proces de reformare și sistematizare, mergându-se pe urmarea structurii instituționale, respectiv centrale-patriarhale (revista Biserica Ortodoxă Română), și locale-mitropolitane (revistele editate de către centrele

mitropolitane), cărora li se adăuga revista Studii teologice, a celor două institute teologice, și revista Ortodoxia. De cele mai multe ori aceste reviste aveau șase apariții pe an. Acestea li se adăuga publicația *Telegraful român*, ce apărea la Sibiu, bilunar.

În Germania de est, numărul publicațiilor bisericești evanghelice care au parcurs cea mai mare parte a perioadei 1945-1989 este ceva mai mare decât cel al publicațiilor bisericești ortodoxe din România. Diferențele sesizabile apar în contextul frecvenței aparițiilor, dar și a tipului de publicație. În RDG funcționează, în această perioadă, conceptul de *Sonntagsblatt* (Foaie duminicală), cu apariție săptămânală. În această categorie se situează cele cinci publicații: *Mecklenburgische Kirchenzeitung*, *Der Sonntag, Glaube und Heimat*, *Die Kirche* și *Potsdamer Kirche*, fiecare deserving câte o Biserică regională. Alături de această categorie de publicații mai figurează categoria revistelor destinate publicului de specialitate, respectiv teologilor și cateheților: *Theologische Literaturzeitung* și *Die Christenlehre*, cărora li se adăuga revista *Zeichen der Zeit*, ce se adresa unui public ceva mai larg, toate acestea având o frecvență de 10-12 apariții pe an. Până în anul 1953 a apărut și revista evanghelică de tineret *Die Stafette*. Acestor două categorii enumerate mai sus se adaugă o a treia, respectiv cea a buletinelor oficiale, editate de fiecare Biserică regională, acestea având o apariție lunară.

Dintr-o perspectivă funcțional-comparativă, publicațiile bisericești ortodoxe din România reunesec în paginile lor atât conținuturi de tip buletin oficial al eparhiilor, cât și conținuturi teologice, recenzii sau diferite noutăți din țară sau de peste hotare. Aceste conținuturi apar, în presa bisericească din RDG, departajate pe tipuri de publicații: foile duminicale erau destinate cu precădere publicului larg, credincioșilor; buletinele oficiale avea ca public țintă personalul clerical și neclerical, angajat în activitatea Bisericii, tot ei fiind cei care alcătuiau masa de cititori ai celorlalte trei reviste. Publicațiile bisericești catolice au fost și ele constrânse de tirajul insuficient, dar și de limitarea impusă de autorități spre a aborda strict teme bisericești.

La nivel de radiodifuziune, autoritățile din Germania de est au permis difuzarea, la început în câteva duminici pe an, apoi în fiecare duminică a unor rugăciuni însoțite de predică, acestea fiind realizate de oameni ai Bisericii, atât din partea evanghelică, cât și din partea catolică. Totul însă era atent verificat de către cenzură. În România, accesul Bisericii la radiodifuziune a fost, practic, inexistent.

O altă particularitate a publicisticii creștine din RDG a constat în inițiativa încurajată de autoritățile politice, de apropiere dintre creștini și marxiști, în special după anul 1961, lucru care s-a materializat inclusiv prin apariția revistei *Begegnung*, în jurul unui cerc de membri catolici ai CDU din Germania de est. Publicația se dorea a fi vocea catolicilor progresiști din RDG, care erau conștienți de misiunea „construirii socialismului” dar și de pericolul care vine dinspre occident. Colectivul redacțional se recomanda ca fiind alcătuit din catolici devotați, care, concomitent, sunt și cetățeni fideli ai statului socialist. Se remarcă, astfel, implicarea factorului politic în peisajul publicistic bisericesc din RDG.

În ceea ce privește rezultatele analizei de conținut realizată în lucrarea de față, având în atenție cele trei teme mari, putem remarca, pe de o parte modul în care redacțiile celor două reviste au ales să aloce spațiu temelor analizate, iar de cealaltă parte, modul în care aspecte ce alcătuiesc aceste teme au fost surprinse și prezentate sub forma diferitelor materiale publicistice.

Remarcăm faptul că, în ceea ce privește tema ecumenismului, procentul materialelor ce au în vedere această temă este cu puțin peste 10% mai mare în revista *Orthodoxia*, decât în revista *Zeichen der Zeit*, respectiv 17,198%, față de 7,148%. De asemenea, este de remarcat că în paginile revistei *Zeichen der Zeit* sunt găzduite cronici ale întâlnirilor ecumenice și, de asemenea, analize ale acestor întâlniri, într-o pondere mai mare decât în revista *Orthodoxia*. O diferență sesizabilă este de remarcat în ceea ce privește publicarea unor documente sau a unor fragmente de documente, De cealaltă parte, în revista *Orthodoxia*, abordarea tematică a sferei ecumenice a însemnat o pondere mai mare a materialelor din subcategoria „Teologie ecumenică”, dar și a materialelor ce abordează aspecte ecumenice diverse, diferite de cele surprinse în celelalte patru subteme. În principal, acestea din urmă tratează diferite aspecte teologice, dintr-o perspectivă interconfesională.

Materialele analizate, care au ca subiect diferite aspecte din sfera tematică a socialismului, se regăsesc într-o proporție mai mare în paginile revistei *Zeichen der Zeit*, cu un procent de puțin peste 3,7%, față de aproape 1,3%, în revista *Orthodoxia*. Constatăm că în revista românească ponderea articolelor ce aduc în discuție relația dintre Biserică și stat, dar și a celor care se referă la principiile agendei socialiste și Biserica, este mai însemnată (cumulate, în jur de 86% din materialele având ca temă socialismul). De cealaltă parte, în *Zeichen der Zeit* aceste două subcategorii cumulate reprezintă doar circa 46%, ponderea cea mai mare având-o materialele ce au în prim-plan relația dintre creștinism și marxism (cu un procentaj de 52%).

De asemenea, tema păcii și dezarmării, una dintre temele vehiculate frecvent în epocă, face obiectul unei ponderi de aproape 7,5% din totalul materialelor analizate din revista *Zeichen der Zeit*, în intervalul 1980-1989. În *Orthodoxia*, acest gen de materiale ocupă un procent de puțin peste 3,5%.

Cercetarea de față asupra publicisticii bisericești din Germania și România sub regimul comunist a încercat să surprindă, contextul istoric în care Biserica din cele două țări a activat, vreme de mai bine de patru decenii, context în care, în ciuda tuturor divergențelor de ordin ideologic și a tuturor măsurilor de împotrivire din partea autorităților comuniste, Biserica a răspuns chemării de a vesti mesajul Evangheliei inclusiv în spațiul mediatic. Toate eforturile de reînființare și de menținere a apariției acestor publicații, la standarde cât mai înalte, expuse în capitolele acestei lucrări, nu fac decât să arate preocuparea Bisericii pentru cuvântul vestit și fidelitatea ei pentru propovăduirea credinței în rândul contemporanilor.

Totodată, cercetarea asupra celor trei teme – tema ecumenică, tema socialismului și tema păcii și dezarmării – arată, pe de o parte, modul în care redacțiile celor două publicații bisericești au ales să ofere spațiu materialelor cu o anumită tematică, dar și modul în care aceleași redacții au ales să îmbrace în conținut specific parte din marile direcții tematice, nu neapărat anacronice, dar cu intenții subiective, venite din partea autorităților de stat. În materialele ce întrupează cele trei teme analizate s-au putut vedea atât intențiile de deschidere către lume, prin abordarea tematicii ecumenice, dar și dorința de a fi ancorat în specific și în ideologic, prin numeroase materiale din spectrul socialismului și al păcii și dezarmării.

De multe ori cu forme și teme impuse și cu o instituție a cenzurii care tria orice fel de intenție „necanonică” din punct de vedere ideologic, Biserica, prin redacțiile publicațiilor de factură creștină, a reușit să mențină o linie directoare, chiar și uneori foarte discretă, în ceea ce privește spațiul mediatic ocupat. Fie împinsă spre zone strict teologice, fie spre zone ale unor tematici de lemn, luate ca atare, cu infim de puține deschideri către un posibil demers critic, publicistica bisericească din acea perioadă a urmat, în mare, destinul Bisericii, acela al unei diplomații în vederea rămânerii lângă oameni, și a acțiunii la nivel individual, de la om la om. Fie în spațiile restrânse ale bisericilor de parohie, fie în tirajul mereu insuficient al publicațiilor de profil, Biserica a păstrat aprinsă flacăra învățăturilor Evangheliei, și doar cei care au format

redacțiile de presă bisericească ale acelor vremuri pot ști câtă energie, curaj și răbdare au fost necesare pentru a aduce mai aproape de credincioși mesajul Bisericii.

După cum am subliniat și în introducerea acestei lucrări, publicistica bisericească, în tot ansamblul ei, reprezintă materializarea, în domeniul mediatic, a vocației misionare a Bisericii. Diversificarea tot mai evidentă a mijloacelor de comunicare în masă și a modului de comunicare cu aceste mijloace, impune, din partea celor responsabili cu presa bisericească, o maximă atenție, deschidere și spirit atent misionar. Dacă reflectăm pentru câteva clipe la aserțiunea lui Marshal McLuhan, aceea potrivit căreia „mediul este mesajul”, vom înțelege de ce „cum” și „prin ce” comunicăm, devine foarte ușor „ce” comunicăm. Prezența Bisericii în spațiul mediatic, inclusiv în cel on-line, atât în Occident, cât și în România, este de bun augur și vine să-i întâmpine inclusiv acolo, cu conținut specific dar adaptat, pe fiii ei. Mai mult, Biserica poate pune pe agendă, prin implicarea sa mediatică, teme adesea ocolite de mass-media comercială, orientată, în general, spre divertisment și superficial. Poate deveni, astfel, „vocea celor fără de glas” și reprezentantul acestor „prea mici frați” în rândul lumii.

De cealaltă parte, cercetarea în ceea ce privește publicistica bisericească se cuvine a se contura și în spațiul românesc, tocmai din motivele menționate mai sus: importanța prezenței mediatică a devenit una foarte mare, iar analiza modului în care mesajul creștin ia formă și se comunică mediatic nu face decât să ajute la o mai bună vestire a lui în scris, pe undele radio sau TV, sau în mediul on-line. La o comunicare perfectă nu se va ajunge, probabil, niciodată. Însă forme îmbunătățite de comunicare, care să garanteze că mesajul Bisericii ajunge în cele mai bune condiții la destinatarii săi, sunt mereu de urmărit, de gândit și de pus în practică. Acest lucru nu este mai puțin decât apostolia, decât misiunea și decât mărturia, atât de proprii celor care îi urmează și care pășesc pe calea urmării lui Hristos, *Logos*-ul, Cuvântul Tatălui.